

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA XALQARO STANDARTLAR: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI VA ISTIQBOLLARI

Medetbaeva Aqsungul Sharapatdinovna

Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti o‘qituvchisi. Adliya vazirligi huzuridagi X.Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertiza markazi, sud ekspertiza ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti
aksumedetbaeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19754432>

Korrupsiya bugungi kunda butun dunyo miqyosida davlat boshqaruvi samaradorligiga, iqtisodiy barqarorlikka hamda jamiyatda adolat va ishonch muhitining shakllanishiga jiddiy salbiy ta’sir ko’rsatuvchi eng xavfli ijtimoiy-huquqiy muammolardan biri hisoblanadi. U davlat institutlarining normal faoliyatini izdan chiqaradi, iqtisodiy resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib keladi, investitsion muhitni yomonlashtiradi hamda fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Shu sababli korrupsiya nafaqat ichki milliy muammo sifatida, balki global xavf sifatida ham e’tirof etilib, unga qarshi kurashish tizimli, kompleks va xalqaro hamkorlikka asoslangan yondashuvni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, korrupsiyaga qarshi kurashish faqat alohida davlatlarning ichki siyosati doirasida emas, balki xalqaro huquqiy standartlar va umumiy tamoyillar asosida amalga oshiriladigan uzluksiz jarayon sifatida qaraladi. Xalqaro hamjamiyat bu borada yagona yondashuvlarni ishlab chiqqan bo‘lib, ular korrupsiyaning oldini olish, uni aniqlash, tergov qilish hamda unga nisbatan samarali javobgarlik mexanizmlarini joriy etishga qaratilgan.

Xalqaro amaliyotda korrupsiyaga qarshi kurashishning eng muhim huquqiy poydevorini Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2003-yilda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi” tashkil etadi.¹ Ushbu konvensiya davlatlardan korrupsiyaning barcha ko‘rinishlariga qarshi kompleks choralar ko‘rishni, davlat boshqaruvida shaffoflikni ta’minlashni, shuningdek, jinoyatlarni aniqlash va jazolash mexanizmlarini mustahkamlashni talab qiladi. Bundan tashqari, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar ham korrupsiyaga qarshi kurashishning xalqaro standartlarini boyitadi.² Ushbu tavsiyalar asosan biznes muhitida korrupsiyani kamaytirish, xalqaro tranzaksiyalarda halollikni ta’minlash hamda korporativ boshqaruvda ochiqlikni oshirishga qaratilgan.

Shuningdek, Transparency International kabi nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan indekslar va standartlar ham korrupsiyaga qarshi global kurashda muhim o‘rin tutadi. Ular davlatlarning korrupsiyaga qarshi siyosatini baholash, reytinglar tuzish hamda muammoli sohalarni aniqlash orqali xalqaro bosim va rag‘bat mexanizmini shakllantiradi.³

Mazkur xalqaro hujjatlar va standartlar korrupsiyani oldini olish, uni aniqlash va unga nisbatan muqarrar javobgarlikni ta’minlashga qaratilgan umumiy tamoyillar tizimini belgilab

¹ United Nations Official Document „The annual session convenes on Tuesday of the third week in September per Resolution 57/301, Para. 1. The opening debate begins the following Tuesday“

² <https://www.oecd.org/>

³ https://www.transparency.org/en/cpi/2025?gad_source=1&gad_campaignid=23552156524&gbraid=0AAAAADud0DyElxWFFhKoGAMJnBuFHY2O&gclid=CjwKCAjwhqfPBhBWEiwAZo196rsBBZwfT3uqECRQe9ZP1syYhTExQa6QUml7tVVRl0dzdV_3f5F_7RoC0m0QAvd_BwE

beradi. Ular nafaqat jinoyat huquqi doirasini, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, sud-huquq tizimi hamda fuqarolik jamiyatining barcha institutlarini qamrab oladi.

Xalqaro standartlar mazmunan bir nechta asosiy va o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchi va eng muhim yo‘nalishlardan biri bu korrupsiyaga qarshi samarali va aniq huquqiy asoslarni yaratishdir. Bu jarayon korrupsion harakatlarning qonunchilikda aniq va qat‘iy belgilanishini, ularning barcha ko‘rinishlarini qamrab oluvchi normalarning mavjud bo‘lishini hamda javobgarlikning muqarrarligini ta‘minlashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, mansabdor shaxslar uchun manfaatlar to‘qnashuvining oldini olishga qaratilgan aniq cheklovlar, taqiqlar va deklaratsiya tizimlari joriy etilishi muhim hisoblanadi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish davlat boshqaruvida shaffoflik va ochiqlikni ta‘minlashdir. Bu tamoyil davlat organlari faoliyatining jamoatchilik uchun ochiq bo‘lishini, qarorlar qabul qilish jarayonlarining shaffofligini hamda davlat mablag‘larining sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirishni anglatadi. Ushbu yo‘nalishda davlat xaridlarini ochiq elektron platformalar orqali amalga oshirish, barcha tender jarayonlarini oshkoralik asosida yuritish hamda ochiq ma‘lumotlar siyosatini keng joriy etish alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari, elektron hukumat tizimlarini rivojlantirish orqali inson omilini kamaytirish va subyektiv qarorlar qabul qilinishining oldini olish ham muhim vazifalardan biridir.

Uchinchi yo‘nalish korrupsiyaga qarshi kurashuvchi institutlarning mustaqilligi va samaradorligini ta‘minlashdan iborat. Xalqaro standartlarga ko‘ra, bunday organlar siyosiy ta‘sirdan xoli bo‘lishi, o‘z faoliyatini mustaqil ravishda amalga oshirishi hamda yetarli vakolat va resurslarga ega bo‘lishi lozim. Bu esa korrupsion holatlarni xolis va samarali tekshirish imkonini beradi.

To‘rtinchi yo‘nalish fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalarining faol ishtirokini ta‘minlashdir. Jamoatchilik nazorati korrupsiyaga qarshi kurashda eng muhim omillardan biri hisoblanadi, chunki ochiqlik va oshkoralik muhitini yaratish orqali korrupsion xavflarni kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, korrupsiya holatlari haqida xabar beruvchi shaxslarni, ya‘ni “whistleblower” larni huquqiy va amaliy jihatdan himoya qilish mexanizmlarini joriy etish ham xalqaro standartlarning muhim talablaridan biridir.⁴ Bu esa fuqarolarning korrupsiyani fosh etishdan qo‘rqmasdan, erkin ravishda xabar berishiga imkon yaratadi.

Umuman olganda, xalqaro standartlar korrupsiyaga qarshi kurashishda kompleks, tizimli va o‘zaro bog‘liq yondashuvni talab etadi. Ular nafaqat huquqiy normalarni, balki institutsional, iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlarni ham qamrab oladi. Shu sababli har bir davlat, jumladan O‘zbekiston ham ushbu standartlarni milliy qonunchilik va amaliyotga samarali tatbiq etish orqali korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida keng ko‘lamli va tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning asosiy maqsadi davlat boshqaruvi tizimida shaffoflikni ta‘minlash, korrupsiya omillarini minimallashtirish hamda jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlashdan iboratdir. Mazkur yo‘nalishda huquqiy asos sifatida 2017-yilda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun hamda Prezident farmon va qarorlari muhim o‘rin tutadi.⁵ Ushbu normativ-huquqiy hujjatlar

⁴ <https://www.whistleblowers.gov/>

⁵ <https://lex.uz/docs/-3088008>

korrupsiyaga qarshi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi, shuningdek, preventiv va repressiv choralarni o'z ichiga oluvchi yaxlit tizimni shakllantirishga xizmat qildi.

Mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organ — Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining tashkil etilishi bu sohadagi institutsional islohotlarning eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu organ davlat siyosatini amalga oshirish, korrupsion xavflarni tahlil qilish, profilaktik choralarni ishlab chiqish hamda davlat organlari faoliyati ustidan monitoring olib borishda muhim rol o'ynamoqda. Uning faoliyati korrupsiyaga qarshi kurashish tizimining markazlashtirilgan va muvofiqlashtirilgan tarzda ishlashini ta'minlashga qaratilgan.

Shuningdek, davlat organlarida ichki komplayens nazorat tizimlarining joriy etilishi ham korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllandi. Komplayens tizimi orqali davlat organlari faoliyatida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, xodimlarning etik xulq-atvorini nazorat qilish hamda qonuniylikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa korrupsiyaning paydo bo'lish xavfini oldindan aniqlash va uni bartaraf etishga xizmat qiluvchi preventiv mexanizm sifatida baholanadi.

Raqamlashtirish jarayonlari ham korrupsiyaga qarshi kurashish tizimida muhim strategik ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, "my.gov.uz" kabi elektron platformalar orqali yuzlab davlat xizmatlarining onlayn shaklga o'tkazilishi inson omilini sezilarli darajada kamaytirib, byurokratik to'siqlarni qisqartirishga xizmat qilmoqda. Elektron hukumat tizimlarining rivojlanishi natijasida davlat organlari va fuqarolar o'rtasidagi bevosita aloqalar kamayib, shaffoflik darajasi oshmoqda, bu esa korrupsiya xavfini kamaytiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Xalqaro standartlar bilan O'zbekiston tajribasini qiyosiy tahlil qilganda, bir qator ijobiy tendensiyalarni kuzatish mumkin. Jumladan, elektron hukumat tizimlarining jadal rivojlanishi, korrupsiyaga qarshi maxsus vakolatli organning tashkil etilishi, jamoatchilik ishtirokining bosqichma-bosqich kengayishi hamda raqamli boshqaruv tizimlarining keng joriy etilishi O'zbekistonning xalqaro talablarga moslashuv jarayonida ekanligini ko'rsatadi. Bu jarayon davlat boshqaruvida shaffoflikni oshirish va hisobdorlikni kuchaytirish yo'nalishida sezilarli natijalarni bermoqda.

Shu bilan birga, mavjud tizimda ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Ayrim sohalarda korrupsiya xavfining to'liq bartaraf etilmagani, komplayens nazorat tizimlarining hamma joyda bir xil samaradorlikda ishlamasligi, shuningdek, jamoatchilik nazoratining yetarli darajada kuchli emasligi ushbu sohada mavjud asosiy muammolar sifatida ko'rsatib o'tiladi. Bundan tashqari, ayrim institutlar faoliyatida inson omilining yuqoriligi ham korrupsiya xavfini saqlab qoluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida bir qator istiqbolli yo'nalishlarni rivojlantirish zarur hisoblanadi. Avvalo, raqamli transformatsiya jarayonlarini yanada chuqurlashtirish, jumladan sun'iy intellekt asosida korrupsion xavflarni aniqlash tizimlarini joriy etish hamda blockchain texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu texnologiyalar davlat jarayonlarining yanada shaffof va o'zgarimas bo'lishini ta'minlaydi.

Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashuvchi organlarning institutsional mustaqilligini yanada kuchaytirish, ularning vakolatlarini kengaytirish hamda moddiy-texnik bazasini mustahkamlash zarurdir. Bu ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Fuqarolik

jamiyatining rolini oshirish ham muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, xususan, korrupsiya holatlari haqida xabar beruvchi shaxslarni huquqiy va amaliy jihatdan himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish lozim. Bu esa jamiyatda ochiqlik va javobgarlik madaniyatini shakllantiradi.

Bundan tashqari, xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali ilg'or xorijiy tajribalarni milliy tizimga tatbiq etish ham strategik ahamiyatga ega. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali korrupsiyaga qarshi kurashishning eng samarali modellari o'rganilib, milliy sharoitga moslashtirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi kurashish jarayoni global va milliy darajada uzviy bog'liq bo'lgan kompleks tizimni tashkil etadi. Xalqaro standartlarni milliy huquqiy va institutsional tizimga samarali tatbiq etish orqali davlat boshqaruvida shaffoflikni oshirish, jamiyatda adolatni mustahkamlash hamda iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin. O'zbekiston ushbu yo'nalishda sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, islohotlarni izchil davom ettirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish orqali yanada yuqori samaradorlikka erishish imkoniyatiga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. United Nations Official Document „The annual session convenes on Tuesday of the third week in September per Resolution 57/301, Para. 1. The opening debate begins the following Tuesday“
2. <https://www.oecd.org/>
3. https://www.transparency.org/en/cpi/2025?gad_source=1&gad_campaignid=23552156524&gbraid=0AAAAADud0DyElxWFFhKoGAMJnBuFHY2O&gclid=CjwKCAjwhqfPBhBWEiwAZo196rsBBZwfT3uqECRQe9ZP1syYhTExQa6QUml7tVVRI0dzdV_3f5F_7RoC0m0QAvD_BwE
4. <https://www.whistleblowers.gov/>
5. <https://lex.uz/docs/-3088008>